

DOI: 10.26565/2227-1864-2025-96-03
УДК 811.161.2'373.232.2.347.189

Українське ім'я по батькові і мовно-правна безграмотність

А н а т о л і й Н е л ю б а

*доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: anatoliy_nelyuba@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-9509-9597>*

Сучасне буття української спільноти відзначається своєю швидкоплинністю й мінливістю. Деякі суспільні нововведення часто свідчать про некомпетентність їхніх авторів-творців і запроваджувачів, що своєю чергою призводить до негативних наслідків у найрізноманітніших сферах життєдіяльності; особливо помітними такі негаразди стають у разі втручання в основи, у вікові традиції. Наочним зразком-підтвердженням зазначеного стану є державний стандарт оформлення організаційно-розпорядчих документів, який набув чинності у вересні 2021 р. Стандарт відзначається своєю орфографічною й стильовою безграмотністю, невмотивованістю, алогічністю й розпливчастістю частини його норм. Усупереч багатовіковим традиціям цим стандартом українцям заборонено використовувати в названих документах ім'я по батькові. У такий спосіб їх протиправно позбавлено передбаченого Конституцією України, іншими законодавчими актами права на ім'я (має три складники: прізвище, ім'я, по батькові) і його використання в усіх сферах життя. Крім того, цей стандарт змушує українців порушувати норми Українського правопису: замість нормативного написання прізвища з великої літери зобов'язує писати великими літерами все слово. Фактично в зазначений спосіб автори стандарту заклали спотворені норми державної мови в офіційних документах, порушили законодавчі норми, тим самим поставили обмеження і перешкоди громадянам у використанні державної мови. Зрештою, нововведення цього стандарту оприявнили низку проблем буття української спільноти, визначальними з-поміж яких є: належність рівня компетентності й відповідальності посадових осіб, державних установ й органів; права громадянина, їхнє дотримання і захист; збереження ідентичності української спільноти й рівності її з-поміж інших національних спільнот. Звичайно, за таких умов зазначені й інші особливості стандарту безсумнівно свідчать про протизаконність названих положень і недопустимість їхнього подальшого застосування.

Ключові слова: мовна і правна безграмотність, ім'я по батькові, норма, організаційно-розпорядчий документ, право, реквізит документа, стиль, Український правопис.

*Патронімна ідентифікація – це присутність
батька, навіть коли він у засвітах. Минуле –
стріла, пущена в майбутнє (Ірина Фаріон)*

Від 2014 року Україна знаходиться в стані війни. Ворог – давній, підступний жорстокий і дикий. Укотре за свою довгу історію українці на фронті зі зброєю обстоюють своє право на життя, на свою державу, на своє майбуття. У той же час в тилу постають 'мирні' загрози: тільки почали виходити з російськомовної окупації, як постала загроза англійзації; новітнє тотальне виворітне фемінізування з ігноруванням законів мови; під гаслами так званої толерантності руйнуються моральні основи спільноти тощо.

1 вересня 2021 р. набув чинності ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» (далі – Стандарт [3]). Стандарт прямо й однозначно свідчить про грубі й неприпустимі порушення норм чинних законодавчих актів, що знижує не тільки вартість самого Стандарту, а й суперечить іншим стандартам і порушує законні права громадян України.

© Нелюба А, 2025

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

Фактично усупереч віковим традиціям, усупереч Конституції й іншим законам України, нормами цього Стандарту українцям **ЗАБОРОНЕНО** використовувати в організаційно-розпорядчих й інших документах ім'я по батькові: поки йде війна, в українців крадуть (чи вкрали?) батьківське ім'я. Мало того, українцям **ЗАБОРОНЕНО** писати своє прізвище відповідно до українського правописного кодексу (далі – Український правопис [14]).

Зрештою, метою цієї статті є відображення взаємозв'язку між мовною безграмотністю й некомпетентністю укладачів Стандарту, ігноруванням ними мовних норм і традицій (називальних, правописних, етикетних) і порушенням конституційних прав громадян.

1. Про мовну безграмотність в Стандарті

Порівняно з попереднім ДСТУ 4163-2003 (який був вивіреним, виваженим, мав належний рівень уніфікованості, мовної грамотності) [4], цей Стандарт має значну кількість змістових і технічних негараздів: недоречна й частотна варіативність

норм; розбіжності-суперечності між поясненнями й підтверджувальними зразками; замість визначеного повного (викінченого) переліку тих чи тих складників чи особливостей використано слова і словосполучення зразка *тощо, та ін., окремі документи*; недоречне й частотне використання словосполучень 'необов'язковості норм' зразка *рекомендовано друкувати, можна використовувати, допустимо використовувати, може бути застосоване*; невинновдане-недоречне

п. 5.15 адресат

*Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства
Завідувачу відділу документознавства*

Відповідно до українського мовного етикету під час усного звертання до керівника використовують традиційну формулу – його власне ім'я й ім'я по батькові, а в письмовій (документовій) формі чомусь підлеглий уже повинен звертатися за іменем і прізвищем.

п. 5.16 затвердження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор УНДІАСД

Особистий підпис

Власне ім'я ПРІЗВИЩЕ

Дата

п. 5.22 підпис

Генеральний директор

ДП «УкрНДНЦ»

Голова комісії

Секретар

різноманіття шрифтів й інтервалів; наявна значна кількість орфографічних, пунктуаційних і стильових помилок.

Звичайно, такі негаразди водночас ускладнюють роботу з документом, збільшують часові й енергетичні затрати на оформлення реквізитів, знижують ступінь віддачі-результативності самого документа, замість очікуваної уніфікації – багатоваріативність.

Для унаочнення зазначеного подаю оригінали зразків деяких реквізитів.

Власне ім'я ПРІЗВИЩЕ

У такий спосіб закладено суперечність між усною й письмовою формами офіційно-ділового стилю, що своєю чергою перечить природі взаємозв'язків між ними: письмова форма повинна відображати усну, а не руйнувати її, перечити її.

Особистий підпис

*Власне ім'я
ПРІЗВИЩЕ*

Особистий підпис

*Власне ім'я
ПРІЗВИЩЕ*

Особистий підпис

*Власне ім'я
ПРІЗВИЩЕ*

На жаль, не можу зрозуміти й пояснити, якими критеріями, настановами, орієнтирами керувалися автори нововведень (мабуть, і вони самі не зможуть пояснити свою логіку і підґрунтя змін)¹. Проте безсумнівно можна стверджувати або про свідоме **порушення норм** Українського правопису, або ж про мовну безграмотність. Зокрема, по-різному відображено **рівнозначні** складники імені особи: повне власне ім'я написано з великої літери, а прізвище – великими літерами все слово (*Власне ім'я ПРІЗВИЩЕ*). Таке позначення прізвища суперечить нормам Українського правопису, грубо порушує їх:

1) з великої букви [не великими буквами !] пишемо власні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська: *Іван Петрович Котлярівський, Володимир Іванович Вернадський...* [14, ч. 1 § 49];

2) українські прізвища передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Березівський, Біловірський, Ведмедів, Засець, Кривоніс...* (14, § 141).

Отже, правопис не передбачає і не називає винятків із цих правил ні для якого зі стилів української мови, у тому числі й для офіційно-ділового стилю.

Варто зауважити, що автори пропонованих зразків оформлення реквізитів, крім усього іншого, засвідчили свою непослідовність (чи стильову безграмотність ?) – фактично вони порушили вимогу *стандартності-одноманітності* як основної риси-ознаки документа. Для підтвердження подаю приклад оформлення реквізиту *відомості про виконавця документа* [3: п. 5.27]:

*Виконавці: Примак Сергій 123 45 67
Зубрійчук Сергій 765 43 21*

¹Моє прохання пояснити причини таких змін і відступу від правописних норм залишилося без відповіді.

Цей реквізит має спільні елементи (ім'я і прізвище) з названими вище реквізитами, проте відрізняється від них: 1) порядком розташування складників (прізвище попереду імені); 2) прізвище написано відповідно до норм Українського правопису (з великої літери). Логічно пояснити такий відступ від запропонованого вище Стандарту, його мотивацію не можна. Тепер під час укладання документів необхідно тримати в пам'яті алогічну різницю в оформленні одних і тих же складників (а саме написання імені і прізвища особи). Зрозуміло, таке 'різноманіття' не полегшуватиме роботу з документом, а увиразнюватиме небезпечну для законодавчих норм ознаку *невизначеності*.

Недоліки Стандарту, невмотивованість, алогічність і розпливчастість частини його норм, його суперечність із правописним кодексом позначаються (вже позначаються) й на продукції безпосередніх користувачів Стандарту: укладаючи документи, вони (свідомо чи

несвідомо?) розширюватимуть чи звужуватимуть межі застосування тих чи тих реквізитів, змінюватимуть особливості їхнього оформлення, мимоволі накладаючи різноманітні ознаки тощо. Так, у Стандарті згадані особливості написання імені і прізвища особи і невикористання її імені по батькові стосуються лише організаційно-розпорядчих документів й викінченого набору їхніх реквізитів (*адресат, підпис, затвердження, гриф погодження, віза*). Проте, як показує безпосередня практика укладання документів, такі особливості перенесено й на називання осіб в інших реквізитах, у тому числі й безпосередньо в текстах документів. Фактично, реквізитова самодіяльність авторів Стандарту стає нормою, а некомпетентність (невігластво) укладачів вже поширюється й на етикетні норми української мови.

Для підтвердження подаю один приклад. Отримав листа від державної установи, у якому наявний реквізит *відомості про виконавця документа*. Укладачі-підготовлювачі листа, зазначаючи своє авторство, також явили свою (чи чужу) творчість:

Виконавці
пані Олена ЩЕРБАК
пані Людмила НАУМЕНКО
пані Катерина ШЕВЧЕНКО

Порівняно із п. 5.27 Стандарту (див. вище) наявне зовсім інше позначення:

1) переставлено місцями прізвище й ім'я; 2) прізвище зазначено великими літерами (ці порушення зумовлено неусвідомленим, механічним перенесенням-поширенням особливостей написання інших реквізитів); 3) використано іменник *пані* (проте це іменник ввічливого *звертання* чи самопрезентування, а не позначення автора документа). За такі помилки і їхню кількість у шкільних зошитах стояла б оцінка "2" (за традиційною вітчизняною шкалою).

Отже, невігластво одних (укладачів Стандарту) тією чи іншою мірою породжує, зумовлює, програмує безграмотність інших (безпосередніх застосовників Стандарту).

Стаття 1

6. Навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Стаття 2. Сфера дії Закону

2. Дія цього Закону не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів [отже, обов'язкова для всіх інших сфер].

Стаття 3. Завдання Закону

1. Завданнями цього Закону є:

б) підтримка української мови шляхом сприяння: в) застосуванню української мови відповідно до вимог українського правопису та інших стандартів державної мови.

Стаття 40. Державна мова в іменах

1. Прізвища, імена та по батькові громадян України виконуються державною мовою відповідно до правил українського правопису, передаються шляхом транслітерації за допомогою літер відповідного алфавіту згідно із звучанням державною мовою та не перекладаються іншими мовами.

Аналізований Стандарт свідчить, що його автори і затверджувачі не використовували Український правопис як одне з *обов'язкових* джерел і як підґрунтя запропонованого Стандарту (у п. 2.2 Стандарту «Нормативні посилання» в додатку Г «Бібліографія» з-поміж інших джерел Український правопис не названо) [3]. Такий факт свідчить про те, що автори Стандарту або не знають правописних норм, або свідомо зігнорували їх.

Наявні у Стандарті нововведення свідчать і про порушення низки норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (далі – Закон [5]). Зокрема, цей Закон зобов'язує дотримуватися норм Українського правопису і визначає відповідальність за порушення таких:

Укладачі цього Стандарту **не використали, проігнорували** норми зазначеного Закону, про що свідчить і п. 2.2 Стандарту «Нормативні посилання» додатку Г «Бібліографія»: мовний закон як одне із **обов'язкових джерел** Стандарту **не названо** (у попередньому стандарті таке покликання наявне [4]).

Фактично в зазначений спосіб автори Стандарту навмисно (свідомо) заклали спотворені норми державної мови в офіційних документах, порушили законодавчі норми, тим самим поставили перешкоди й обмеження у використанні державної мови громадянами.

Мало того, укладачі Стандарту *вийшли за межі своєї компетенції, перевищили свої повноваження* (по-народному, зайнялися самодіяльністю, 'влізли в чужі огорожі'). Так, відповідно до пп. а) п. 1 ч. 1 ст. 44 цього Закону змінювати, вносити правки до Українського правопису і затверджувати його належить до повноважень Національної комісії зі стандартів державної мови; такі напрацювання Комісія здійснює з урахуванням пропозицій та висновків Інституту української мови Національної академії наук України [5]. Проте, як мені відомо, таких пропозицій щодо зміни правописних норм названий Інститут чи яка інша установа не подавали, комісія не вносила відповідних змін до Українського правопису.

Зазначені нововведення ховають за собою небезпечні для української мови й української спільноти наслідки – розхитування мовних норм, формування відчуття їхньої необов'язковості.

У цьому разі варто звернути увагу на особливість сьогоденного статусу

Українського правопису, яку автори Стандарту ігнорують чи не здогадуються про неї. Не знаю, кому з правників чи мовників спала така революційна ідея. В історії нашого Правопису відбулися зміни, про які не могли мріяти наші попередники і на які не могли сподіватися сучасники: Український правопис сьогодні має статус законодавчого акту і є **обов'язковим** для дотримання **всіма** громадянами й установами. Обов'язковість дотримання його норм безпосередньо закріплено Законом, водночас виконання норм Закону безпосередньо залежить і від дотримання норм Українського правопису. До того ж передбачено і покарання за порушення норм цього кодексу [5, п. 6 ст. 1].

2. Про грубе порушення особистого немайнового права – права на ім'я

Офіційно-діловий стиль – єдиний з усіх стилів української літературної мови, письмовий різновид якого (документ) в етикеті називання особи вимагає використання трьох елементів: *прізвище, власне ім'я, ім'я по батькові*. У ДСТУ 4163-2003 під час називання особи в реквізитах послідовно дотримано названу норму [4]. У новому Стандарті в усіх реквізитах **вилучено ім'я по батькові**.

Зазначене нововведення ніяк не поліпшує якості документів і їхнього використання. Навпаки, вилучення із документів і відповідно заборона використання імені по батькові **грубо порушує** норми низки законодавчих актів України, пов'язаних із **правом на ім'я**.

Які ж це акти? Які конкретні норми під загрозою?

Далі назву норми законів у порядку їхньої ієрархії і взаємозумовленості.

Конституція України

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

У Конституції України зауважено обов'язкові ознаки прав як таких: *невідчужуваність і непорушність, невичерпність, гарантованість і некасовуваність, необмеженість, неухильність дотримання* [8].

Цивільний кодекс України

Стаття 28. Ім'я фізичної особи

1. Фізична особа набуває прав та обов'язків і здійснює їх під своїм ім'ям.

Ім'я фізичної особи, яка є громадянином України, складається із **прізвища, власного імені та по батькові**, якщо інше не випливає із закону або звичаю національної меншини, до якої вона належить.

2. При здійсненні окремих цивільних прав фізична особа відповідно до закону може використовувати псевдонім (вигадане ім'я) або діяти без зазначення імені.

3. Ім'я фізичній особі надається відповідно до закону² [16].

Суть права на ім'я окреслено в Цивільному кодексі України; до того ж на нього поширюються всі ознаки-властивості, названі в Конституції України.

²Вибір імені по батькові регламентує ст. 147 Сімейного кодексу України: 1. По батькові дитини визначається за іменем батька. 2. По батькові дитини, народженої жінкою, яка не перебуває у шлюбі, за умови, що батьківство щодо дитини не визнано, визначається за іменем особи, яку мати дитини назвала її батьком [13].

Саме на цих чинних законодавчих нормах ґрунтується документова ідентифікація особи за **трьома** елементами (*прізвище, власне ім'я,*

Стаття 294. Право на ім'я

1. Фізична особа має право на ім'я.

Стаття 296. Право на використання імені

1. Фізична особа має право використовувати своє ім'я у **всіх сферах** своєї діяльності.

Оскільки право на ім'я належить до **немайнових** прав (поруч із правом на освіту, працю, здоров'я, житло тощо), які забезпечують соціальне буття фізичної особи, на нього також поширюються відповідні норми-ознаки зазначених статей ЦК України. Отже, право на ім'я має такі властивості: належить кожній особі, не можна відмовитися, не можна позбавити, довічне володіння (ст. 269); особа здійснює своє право особисто (ст. 272); обмеження права можливе лише у випадках, передбачених Конституцією України чи законами (ст. 274); особа має право на захист свого особистого немайнового права (ст. 275); негайність поновлення порушеного права (порушниками чи через суд) (ст. 276).

Як видно, укладачі цього Стандарту **проігнорували** названі законодавчі норми.

Зазначені й інші особливості Стандарту породжують небезпідставні запитання щодо підґрунтя запропонованих “нововведень”, доцільності їхнього використання й порушення законодавчих і правописних норм:

Як зазначені порушення-інновації впливають на поліпшення основних ознак документа й виконання ним відповідних функцій?

Які суспільні цінності стали основою для порушення норм чинного законодавства і права громадян на ім'я в офіційно-діловому спілкуванні?

Чому для створення документального стандарту порушено **обов'язкові** норми Українського правопису, який є **визначальним** у галузі правописних норм?

Які непереборні сили стали причиною відповідних порушень?

Чи мало Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» право порушувати (змінювати) законодавчі (у тому числі й правописні) норми України?

Як фахівець у галузі юридичної лінгвістики, як знавець українського офіційно-ділового стилю (його історії і сучасності), як викладач відповідних дисциплін і консультант практичних працівників не можу пояснити наукове, практичне, суспільне (чи хоча б яке інше) **підґрунтя** запропонованих “нововведень”, **доцільність** їхнього використання й **порушення** законодавчих і правописних норм.

по батькові) і відображення такої триєдності в паспорті громадянина України, в інших документах (у тому числі й у розпорядчо-організаційних).

На жаль, на ці та інші запитання не змогли дати відповіді ні генеральний директор держпідприємства-розроблювача (Швидкий О. А.), ні голова Національної комісії зі стандартів державної мови (Демська О. М.), ні уповноважений із захисту державної мови (Кремінь Т. Д.).

3. Історичні й сьогоденні ‘підстави’ (виправдання) позбавлення громадян імені по батькові

Не маючи відповіді від офіційних осіб, деякі свої міркування з цих питань опублікував у мережі й отримав різноманітні відгуки-оцінки. У такий спосіб ніби провів своєрідне опитування й ‘почув громадську думку’. Які ж причини-підстави-мета стають обґрунтуванням для порушення Конституції України, Цивільного кодексу України і права на ім'я (відмови від імені по батькові, його заборони)³? Далі назву найпомітніші.

1. Найменування по батькові до нас прийшло з Московії після 1654 р.

Нас досить часто звинувачують, що ми запозичили, привласнили, украли... і чомусь все цупимо тільки в москвинів. Біда в тому, що самі українці вірять у таке й розносять такі перли по світу. У цьому виявляється дія давно насаджуваних московських ‘істин’ й ‘аксіом’. У цій статті на основі прекрасних переконливих праць, ґрунтованих на справжньому історичному документовому матеріалі, спробую ескізно відобразити основні етапи “крадіжки” чи “привласнення” ‘чужого імені по батькові’. Для більшої достовірності-переконливості дозволю собі ‘зловживання’ цитатами.

1. Про сиву давнину.

«Звичай передавати дитині батькове чи дідове іменування, як і звичай утворювати дериват [похідне слово] від батькового іменування, сягає праслов'янської доби і має паралелі в усіх індоевропейських мовах» [17, с. 426].

«Нормою сучасної української літературної мови стало творення за допомогою суфікса *-івн(а)* тільки жіночих імен по батькові, початки якого сягають ще давньоукраїнської доби» [1, с. 89].

Дещо із «Повісти врем'яних літ»: князь Ярополк Святославович, Іванко Захар'яч Козарин, Станіслав Тудкович Добрий.

³Тут поза увагою залишу оцінки зразка ‘маніпуляції, висмоктані з пальця’, ‘фейки власного розливу’, ‘дуже схоже на підливання масла у вогонь із-за паребріка’ тощо.

2. Про передмосковію.

Як свідчать пам'ятки з різних теренів України, у XIV–XVI столітті «практично всюди переважає антропонімна формула *особове ім'я + патронім* із морфологічним варіантом *-ич, -ович / -евич*» [10, с. 189], що своєю чергою свідчить «на користь того, що назва по батькові в українській офіційній антропонімоформулі – це не прояв російського впливу, а результат тривалого розвитку власне української мови» [там само, с. 190]. До того ж показовим є і той факт, що «характерна ця модель для представників найрізноманітніших соціальних верств, від селян до городян, воєвод і князів» [6, с. 605].

«...патронімний складник в ідентифікації українців присутній абсолютно незалежно від того, до якої держави належали колонізовані етнічні землі України, зокрема Київщина з Переяславщиною, Чернігівщина і Волинь входили до Литовського князівства, Галичину і південно-західне Поділля захопила Польща, молдовські землі тривалий час входили до складу Галицького князівства, Закарпаття було під владою угорських королів» (15, с. 458).

Триєдність іменування за прізвищем, іменем і по батькові стосувалася не тільки чоловіків, а й жінок: *Катерина Івано(в)на Чо(р)торы(с)ко(г)о, Кристина з(ь) Логойска Тыш(к)євичувна Конста(н)тинова Єлцова, Алекса(н)дра Андреевна Капустя(н)ка* (зразки із [2, с. 118–120]).

Не буду заходити в екскурси, лише підсумково зауважу: наше ім'я особи по батькові існувало й функціювало до так званої 'злуки' з Московією, до того ж існувало як елемент іменувальної триєдності: *прізвище, ім'я, по батькові*. А вже 16 ст. на ВСІХ теренах сучасної України воно функціювало рівномірно.

Отже, 1654 р. не був і не став переломним щодо наших 'запозичень' із московської мови. Навпаки, українська культурна експансія на Московії розтяглася на століття й позначилася в тому числі й на книжній мові сусіда.

Сьогодні ж, як свідчать словники лексико-словотвірних інновацій, суфікс *-ович* розширив свої приєднувальні можливості і на основі значення *батьківства* набув ще одне значення 'послідовник, наступник, прихильник': *гітлерович, Голобородькович, манкуртович, Сальєрович, Янєлохович* (їхнє словотвірне значення має формулу 'послідовник / наступник / прихильник того, кого/що названо твірною основою'. Метаморфоз зазнали й жіночі відпатронімі суфікси *-івн(а), -их(а)*. Проте, на відміну від чоловічого суфікса *-ович*, вони змінили свої приєднувальні властивості й виконують інші функції: *Меркєлиха, Лохдаунівна, Тимошенчиха* (див. про це [9, с. 119–121]). І знову ж, як не дивно,

такі процеси унезалеженні від московських (тепер російських).

2. *Ім'я по батькові – то витвір більшовиків, радянська спадщина*

В одній із петицій на ім'я Президента України зазначено: "*у рамках розвороту України від радянської спадщини пропоную відмовитися від використання імені по батькові в усіх документах*"... "*З метою наближення України до Європи, повернення нашої країни до європейської цивілізації пропоную відмінити як не характерне для українців звертання по батькові та використання у всіх офіційних документах*" [7]. Отже, на думку цього автора, ім'я по батькові придумали совіти-більшовики. Як бачимо, таке твердження цілком укладається в загальну путінську доктрину про створення України більшовиками.

3. *Треба зробити так, як у Європі, де здавна були лише ім'я і прізвище*

Таке виправдання є безпідставним і безглуздим: загальних європейських правил (стандартів) немає – кожен європейський народ має свої традиційні принципи називання осіб: дець по батькові (мабуть, також від москвинів запозичили ?), дець по матері, по дідові, по бабі. І від таких традицій європейці не відмовляються. Україна як європейська НЕЗАЛЕЖНА держава і її громадяни (у тому числі і я) також мають право на *свою* традицію. Зрештою, цей і два попередні 'постулати' є накинутими ззовні і свідчать про упослідженість, меншовартість її розпросторювачів (на жаль, таких досить багато) і їхню некомпетентність.

Прихильники такого 'європейського' аргумента часто посиляються на український закордонний паспорт, у якому зазначено лише *ім'я і прізвище* особи. У цьому разі не враховують (не знають) специфіку названого документа:

1) на першій сторінці цього документа зазначено: *Паспорт громадянина України для виїзду за кордон є власністю України* – тобто він є звичайною перепусткою на кордоні і більше нічого (як перепустка до університету, гуртожитку, на завод);

2) цей проїзний документ заповнюють "*відповідно до вимог, визначених частиною 1 документа Міжнародної організації цивільної авіації 9303*" [12]. Отже: наш закордонний паспорт не є відповідником якогось узагальненого стандартного європейського іменування осіб і функція його – полегшити роботу міжнародних авіаліній за допомогою водноманітнення записів у паспорті. А у своїй державі має бути своя правда і відповідно свій паспорт, своє іменування, свій закон.

Про статус громадянина і його права свідчить інший паспорт – Паспорт громадянина України. Його особливості визначено у відповідному документі [11]. Зокрема, в цьому документі зазначено таке:

1. *Паспорт громадянина України є документом, що посвідчує особу власника та підтверджує громадянство України.*

6. ... *На першу і другу сторінки паспортної книжечки заносяться прізвище, ім'я та по батькові, дата і місце народження.*

Власне за цими **трьома** складниками здійснюється ідентифікація особи. Паспорт громадянина є внутрішнім документом, за яким ідентифікують особу саме громадянина України. Якраз у ньому відтворено **законодавче** (а не групове чи індивідуальне) розуміння імені в Україні як **триєдності: прізвище, ім'я, по батькові** (по батькові не є додатковою інформацією, а рівною особовому імені і прізвищу). І такий статус складників українського імені фіксує законодавство як норму, а не чиясь бажання. Тільки паспорт громадянина має таку функцію.

Щодо української традиції використання імені, то наш мовний етикет дозволяє використання найрізноманітніших варіантів звертання і називання за іменем: тільки особове ім'я, ім'я і по батькові, тільки по батькові, тільки прізвище чи ім'я і прізвище, з додаванням іменників ввічливості чи без них тощо (а ще ж є і прізвиська). І тут особа сама обирає варіант залежно від ситуації і мети спілкування. Тут є вибір.

Отже, використання іменувальної триєдності є обов'язковим тільки в офіційно-діловому стилі, і тільки в його письмовій формі (тобто в документах).

На жаль, такого не знають чи свідомо ігнорують укладачі Стандарту.

4. Про 'поганого батька'

Причини відмови від імені батька:

«...багатьох дітей батьки покинули, їх виховували лише матері. Чи варто писати ім'я таких "батьків" у паспорті?»

«Вписувати по батькові в паспорт дитини, яка виросла в інтернаті, – це дискримінація таких дітей»

«Писати всім підряд по батькові – дискримінація і дикість».

До цього переліку думок можна зарахувати й новітнє бачення (у річищі сучасної фемінізації-фемінітивізації): «Записувати дітей по батькові є дискримінацією жінок (матерів)».

У цьому разі постає низка нериторичних запитань:

Чи є критична маса 'поганих батьків', щоби змінити норму? Якою та маса повинна бути (50 – 50)?

Скільки дітей без батьків хочуть і готові відмовитися від імені (поганого) батька?

Чи є в Україні дослідження того, скільки жінок (і яких жінок) бажають і готові позбутися імені батька чи, ставши матерями, використовувати своє ім'я?

Чи є в Україні та критична (переважальна) кількість самотніх матерів, щоб змінювати законодавчі норми?

Як процеси т. зв. фемінізації (чи фемінітивізації) пов'язані із заборонаю громадянам (і мені в тому числі) використовувати ім'я батька?

5. Про 'все змінюється'

«Світ змінюється, традиції змінюються і мова змінюється». Думаю, що цього факту ніхто не заперечуватиме і не заперечить. Проте не все так змінюється і змінилось, як того комусь би хотілося. Зараз говорю про зміни у традиції мовного іменування як про явище **суспільне**.

Сьогодні якісні і кількісні зміни цього явища не мають того рівня, щоб можна було говорити про доцільність "революційних змін" (по суті більшовицьких) паспортних норм іменування особи (порівняймо із Мереживним вибухом самопрізвиस्क). Якраз функція закону й полягає в регламентації-унормуванні того, **що є**, а не того, **чого хочеться** і що мариться-видиться (ще не так давно за попередньою конституцією ми вже жили-купалися в розвинутому соціалізмі!). І сьогодні в українській національній спільноті загалом немає підстав змінювати законодавчу норму тричленної ідентифікації громадянина України.

7. Дивно-оманливе

З-поміж різних думок про причини порушення прав зафіксував досить дивне виправдання: *Capitis Diminutio Media*. У перекладі звучить як *людина втрачає права громадянина, але не втрачає свободи*. Тут, як видається, *Capitis deminutio* дослівно означає *зменшення особистості, її уоподібнення* (у нашому разі – урізання її прав).

Хотілося би погодитися з оптимістичним твердженням про пропорційність зумовленості втрати прав і набуття свободи. Проте наша, **українська**, історія свідчить геть про інше: громадянин, позбавлений прав, вільний від прав, чомусь опиняється в ГУЛАГу і поливає своєю кров'ю 'Сибір неісходиму'. Ось чому в контексті **нашої** дійсності заборону імені батька я б не ховав за латиницею, а озвучив би **українським** римунанням: **сьогодні ім'я батька украдуть, завтра – лоб штрих-кодом припечуть**.

У ході обговорення називали й інші причини позбавлення права на ім'я – жодна з тут названих і не названих не тягне на універсально-загальнонаціонально-суспільно вагому. Проте є безліч вагомих доказів того, що укладачі Стандарту діяли проти волі української спільноти, у суперечку думці українців. Як доказ назву одну з них, яку можна вважати виявом саме **суспільної** думки.

3 квітні 2018 року (більше ніж за рік до появи і більше ніж за два роки до набрання чинності Стандарту) такий собі Калніболотський Максим Вадимович подав електронну петицію Президенту України № 22/044086-еп про вилучення з усіх документів імені по батькові українців [7]. Петиція стала ніби пробним камінцем щодо запуску задуманого. Зважаючи на зміст і форму петиції, можна стверджувати, що її автор – людина безграмотна й далека від українських реалій(!). Для збирання необхідних підписів до петиції відведено три місяці від дня її оприлюднення. Під час цього своєрідного референдуму українці публічно висловили солідарне ставлення до такої

перспективи: із 25 000 необхідних голосів підтримали петицію аж... 59 осіб.

Висновкові зауваги

Сучасні норми іменування – то наслідок поступових природних апрабацій протягом віків (а не гвалтовне насаджування), то практика багатьох поколінь українців. За сьогодинішнім українським законодавством право на ім'я (саме на три його складники) є невід'ємним і невідчужуваним правом особи. Ніхто не може його порушувати, ні за яких обставин, явних чи надуманих.

У результаті ігнорування норм названих вище законів і заборони використовувати ім'я по батькові запропоновані інновації Стандарту порушують право українців на ім'я в офіційно-діловій сфері діяльності. Мало того, заборона використовувати ім'я по батькові є ні чим іншим, як *примусом до відмови від самого батька*.

Зрештою, нововведення цього Стандарту оприявнили низку проблем- буття української спільноти, визначальними з-поміж яких є: належність рівня компетентности й відповідальности посадових осіб, державних установ й органів; права громадянина, їхнє дотримання і захист; збереження ідентичности української спільноти й рівности її з-поміж інших національних спільнот.

Як бути, що робити з аномативністю Стандарту і вихід його творців за межі своєї компетенції?

Мабуть, правники цілком резонно зауважили б таке: цей Стандарт не є обов'язковим – його можна не виконувати, бо не передбачено санкцій за його порушення. Проте, на мою думку, у цьому разі краще спиратися на інший імператив – значущіший.

Норми Українського правопису, Конституції України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про функціонування української мови як державної», мають статус законодавчих, відповідно вони мають вищу силу від підзаконних актів (до таких належить й аналізований Стандарт). Оскільки *«всі підзаконні нормативно-правові акти приймаються на основі законів та за своїм змістом не повинні суперечити їм. Підпорядкованість таких актів законам закріплено в положеннях Конституції України. Отже, у разі наявності суперечності між нормами підзаконного акта і нормами закону слід застосовувати норми закону, оскільки він має вищу юридичну силу»* [18].

За таких умов зазначені й інші особливості Стандарту безсумнівно свідчать про незаконність названих положень і недопустимість їх подальшого застосування. А сам Стандарт є живим пам'ятником мовного і правного невігластва його творців, їхньої упосліджености й меншовартости.

Список використаної літератури

1. Брус М. Найменування жінок по батькові в історії української мови. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2021. Випуск 1 (45). С. 86–92.
2. Брус М. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. Частина 1. Івано-Франківськ, 2019. 440 с.
3. ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів».
4. ДСТУ 4163-2003 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів».
5. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII.
6. Історія української мови. Лексика і фразеологія. Київ: Наукова думка, 1983. 742 с.
7. Калніболотський М. В. Петиція Президентові України № 22/044086-еп. <https://petition.president.gov.ua/petition/44086>.
8. Конституція України. Ухвалено 28 червня 1996 року на 5-й сесії Верховної Ради України 2-го скликання.
9. Нелюба А. Словотвірні інновації в соціальних зрушеннях і коригування дериваційної теорії. Харків: Харківське історико-філологічне товариство. 2023. С. 114–124.
10. Пахомова С. М. Доля українських патронімів на -ич. Актуальні питання антропоніміки: Збірник матеріалів наукових читань пам'яті Юліана Костянтиновича Редька. Київ, 2005. С. 186–191.
11. Положення про паспорт громадянина України: Затверджено Постановою Верховної Ради України від 26 червня 1992 року N 2503-XII.
12. Правила оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та вилучення: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31 березня 1995 р. N 231 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 березня 2004 р. N 380).
13. Сімейний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21–22, ст. 135).
14. Український правопис. Київ: Наукова думка, 2023. 392 с.
15. Фаріон І. Соціальні передумови динаміки функціонування прізвищевих моделей -ич, -ович (-евич), -енко: діахронний аспект: Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2021. Випуск 1 (45). С. 456–462.
16. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 18.12.2024).
17. Чучка П. П. Патронім. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Київ: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2000. С. 426.
18. Щодо порядку застосування нормативно-правових актів у разі існування неузгодженості між підзаконними актами: Лист Міністерства юстиції № Н-35267-18 від 30.01.2009.

Надійшла до редакції 04 січня 2025 р.

Прийнята до друку 05 лютого 2025 р.

References

1. Brus M. Names of women by their patronymics in the history of the Ukrainian language. Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology. 2021. Issue 1 (45). WITH. 86–92. [In Ukrainian]
2. Brus M. Femininitives in the Ukrainian language: genesis, evolution, functioning. Part 1. Ivano-Frankivsk, 2019. 440 p. [In Ukrainian]
3. DSTU 4163:2020 "Unified system of organizational and administrative documentation. Requirements for the preparation of documents". [In Ukrainian]
4. DSTU 4163-2003 "Unified system of organizational and administrative documentation. Requirements for the preparation of documents". [In Ukrainian]
5. Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language" dated April 25, 2019 No. 2704-VIII. [In Ukrainian]
6. History of the Ukrainian language. Vocabulary and phraseology. Kyiv: Naukova Dumka, 1983. 742 p. [In Ukrainian]
7. Kalnibolotskyi M. IN. Petition to the President of Ukraine No. 22/044086-ep. <https://petition.president.gov.ua/petition/44086>. [In Ukrainian]
8. Constitution of Ukraine. Adopted on June 28, 1996 at the 5th session of the Verkhovna Rada of Ukraine of the 2nd convocation. [In Ukrainian]
9. Nelyuba A. Word-forming innovations in social shifts and adjustments of the derivational theory. Kharkiv: Kharkiv Historical and Philological Society. 2023. S. 114–124. [In Ukrainian]
10. Pakhomova S. M. The fate of Ukrainian patronymics in -ich. Current issues of anthroponymics: Collection of materials of scientific readings in memory of Yulian Kostiantynovych Radek. Kyiv, 2005. P. 186–191. [In Ukrainian]
11. Regulations on the passport of a citizen of Ukraine: Approved by Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated June 26, 1992 N 2503-XII. [In Ukrainian]
12. Rules for issuing and issuing a passport of a citizen of Ukraine for travel abroad and a child's travel document, their temporary detention and removal: Approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 31, 1995. N 231 (as amended by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 24, 2004 N 380). [In Ukrainian]
13. Family Code of Ukraine: Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2002, No. 21–22, Article 135). [In Ukrainian]
14. Ukrainian spelling. Kyiv: Naukova Dumka, 2023. 392 p. [In Ukrainian]
15. Farion I. Social preconditions of the dynamics of the functioning of surname models -ich, -ovych (-evich), -enko: diachronic aspect: Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Philology. 2021. Issue 1 (45). WITH. 456–462. [In Ukrainian]
16. Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV (Editorial as of December 18, 2024). [In Ukrainian]
17. Chuchka P. P. Patronym Ukrainian language. Encyclopedia / editor: Rusanivskyi V. M., Taranenko O. AT. (co-chairs), Zyblyuk M. P. etc. Kyiv: "Ukrainian Encyclopedia" named after M. P. Bazhana, 2000. P. 426. [In Ukrainian]
18. Regarding the order of application of regulatory legal acts in case of inconsistency between by-laws: Letter of the Ministry of Justice No. N-35267-18 dated 30.01.2009. [In Ukrainian]

Submitted January 04, 2025.

Accepted February 05, 2025.

Anatoliy Nelyuba, Doctor in Philology, Professor of the Ukrainian Language Department, V.N. Karazin Kharkiv National University (Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine); e-mail: anatoliy_nelyuba@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-9509-9597>

Ukrainian patronymic or language and legal illiteracy

The modern life of the Ukrainian community is characterized by its transience and changeability. Some of the social innovations often indicate the incompetence of their creators and implementers, which in turn leads to negative consequences in the most diverse spheres of life; such troubles become especially noticeable in case of interference in the foundations, in age-old traditions. A visual sample-confirmation of the specified state is the state standard for the design of organizational and administrative documents, which entered into force in September 2021. The standard is noted for its orthographic and stylistic illiteracy, lack of motivation, illogicality and vagueness of some of its norms. Contrary to centuries-old traditions, this standard prohibits Ukrainians from using the patronymic name in the named documents. In this way, they were illegally deprived of the right to a name (has three components: surname, first name, patronymic) and its use in all spheres of life, provided for by the Constitution of Ukraine and other legislative acts. In addition, this standard forces Ukrainians to violate the norms of Ukrainian spelling: instead of the normative spelling of the surname with a capital letter, it obliges to write the entire word in capital letters. In fact, in the specified way, the authors of the standard laid down distorted norms of the state language in official documents, violated legislative norms, thereby setting restrictions and obstacles in the use of the state language by citizens. In the end, the innovations of this standard revealed a number of problems of the existence of the Ukrainian community, the most important of which are: the appropriateness of the level of competence and responsibility of officials, state institutions and bodies; citizen's rights, their observance and protection; preserving the identity of the Ukrainian community and its equality among other national communities. Of course, under such conditions, the specified and other features of the standard undoubtedly testify to the illegality of the mentioned provisions and the inadmissibility of its further application.

Key words: language and legal illiteracy, patronymic name, norm, organizational and regulatory document, law, document details, style, Ukrainian spelling.
